

מראי מקומות- קידושין ל'

מחוייב לחנכו, ומבואר דלאחר בר מצוה שוב אין מצות חינוך.

(ג) למדו מקרא אין מלמדו משנה, ואמר רבא מקרא זו תורה- הק' המהרש"א, הא לקמן אמרי' ושננתם לבניך, אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם, דהיינו דצריך לשלש הזמן למקרא, משנה, ותלמוד. וכיון דדרשי' כן מקרא דושננתם לבניך, א"כ מבואר דגם החיוב ללמד בנו הוא מקרא ומשנה וגמ', ודלא כהברייתא כאן. ותי' דהגמ' כאן מיירי בבן בנו, דאין צריך ללמדו אלא מקרא, אבל בנו צריך ללמדו אף משנה וגמ'. אולם כ' דמהרש"ש מבואר דלא כן, דכ' הדין דחייב ללמד בנו מקרא, ושוב כ' דכשם שחייב ללמד בנו תורה, כך חייב ללמד בן בנו, וקאי אברייתא זו דמלמדו מקרא [ולכאור' גם מרש"י משמע דלא כדברי המהרש"א, דמפרש אינו מלמדו משנה, "אין חובת בנו עליו אלא במקרא, מכאן ואילך ילמד הוא לעצמו"]. וע' בהמקנה שכ' ליישב הגמ' ע"פ מש"כ בשם הרמב"ם, דהא דמחוייב ללמד בנו מקרא, זהו אפי' בשכר, דצריך להשתדל שיהי' מי שמלמד בנו מקרא, וצריך לשלם בשביל זה. אבל ללמדו משנה וגמ', אם יכול לעשות כן בעצמו, חייב לעשות כן, אבל אם אינו יכול לעשות כן בעצמו, אינו צריך לשכור מלמד ללמד לבנו משנה וגמ'. וא"כ, ממילא מיושב קו' המהרש"א, דהברייתא דלעיל מיירי בחיוב השתדלות שלו, שחייב אף לשכור (ומדוייק בפסוק, דכתיב "לדבר בס", דהיינו אפי' אם אין אתה המלמד, והם מדברים בס בלעדיך, משא"כ קרא דושננתם לבניך, דכתיב "ודבת בס", דמבואר דרק אם אתה מדבר עמהם, זהו גדר החיוב). אלא דהק' ע"ז, דא"כ מה הי' הקו' על זבולן בן דן, דלמא הי' יכול ללמדו בעצמו, וא"כ שפיר הי' מחוייב לעשות כן. ותי' דלשון "עד היכן" משמע דקאי אחיוב ללמדו של מתני', ושם כל החיובים הם אף בשכר, וא"כ מסתבר דגם זה בשכר. וע"ע בפני יהושע (כט): דהעיר על מה שלא הביא הגמ' מקור לחיוב ללמד לבנו מהא דכתיב ושננתם לבניך, וביאר שהוא משום דקרא זו אתלמידים קאי, ולא על

(א) אדיך על צוארי דבריך וכו'- פרש"י פשטים, או דבזמן זה יש להשיאו אשה, או דזהו הזמן ללמדו תוכחות, וכ' דלשון השני הוא עיקר. וכ' המהרי"ט דמש"כ רש"י דלשון ב' עיקר, היינו משום דללשון ראשון ק', איך אמרי' שאין לאחרהו טפי מכ"ב או כ"ד, הרי אסור לאחרו אף טפי מבן כ', וכדאי' בגמ' לעיל. ולדינא, ע' בשו"ע (אה"ע א', ג') שכ' דמי שעבר כ' שנה ואינו רוצה לישא, ב"ד כופין אותו לישא אשה כדי לקיים פרי' ורבי', ופליג הרמ"א וכ' שאין נוהגין לכופ' ע"ז. וע' בפתחי תשובה שהביא מהקרית מלך רב (אישות ט"ו, ב') דקרא תגר על דברי הרמ"א, וכ' דמנהג רע הוא זה שלא לכופ', ושעון זה גורם לאורך הגלות, וכל דיין שאינו כייף יורש גיהנם.

(ב) חנוך לנער ע"פ דרכו... משיתסר ועד עשרים ותרתין, וכו'- ע' בדברות משה (שבת, ס"ו כ"ו, הע' פ"ב) שהביא ראי' מכאן דמצות חינוך שייך גם כשנתגדל, וחולק בזה על מש"כ המשנה ברורה (רכ"ה, ז'), דהא מבואר בסוגיין דאף כשהוא בן ט"ז ואילך שייך מצות חנוך לנער ע"פ דרכו, שהוא מצות חינוך. וכ' לפ"ז דמה דאמר האב ברוך שפטרני כשבנו נתגדל, אי"ז ברכה על שפטור ממצות חינוך, שהרי לעולם אין מברכין על מה שפטור מן המצוה, אלא דעד כאן הי' המצוה בין אדם לחבירו, דאם אינו מחנכו ומרגילו בקטנותו לעשות מצוות, נמצא דעשה לו עוולה גדולה. אבל לאחר שכבר מחנכו במצוות בקטנותו, אף דבגדלותו ג"כ עלול להכשל, ושפיר שייך הענין של חינוך, מ"מ אי"ז אלא מצות בין אדם למקום, וא"כ אומר ברוך שפטרני, דהיינו משום דהעונש של בין אדם לחבירו הוא יותר גדול משל בין אדם למקום, דהא צריך שיפייס את חבירו, ובזה באמת אין שייך מחילה, דלעולם מחילה בטעות הוא, דאם הי' יודע כאן מה יהי' בעולם האמת, לא יהי' מוחל לו. וע' בפני הרא"ש בנזיר (כט:), דכ' דכל מצוה שהבן חייב לעשותו, אין האב

פוטרו מללמוד כל התנ"ך, וצ"ע, וע' בשו"ע הרב (הל' ת"ת, פרק א', קונט"א אות א', בסוף דבריו).

(ו) בני בניכם מנין- כ' המצפה איתן דאף דאמרי' לעיל (ד.) דבעלמא אמרי' בני בנים הרי הם כבנים ואי"צ קרא, זהו רק היכא דכתי' "זרע" בקרא, אבל היכא דכתיב "בן" בקרא, אז מסתמא אמרי' דבן דוקא הוא, ולא בן הבן.

(ז) בני בניכם מנין, וכו'- ע' בש"ך (יו"ד רמ"ה, א') דכ' בשם הכסף משנה להסתפק אם יש מצוה ללמד בן בתו ג"כ, ונוטה דקודם בן בתו לבן חבירו, וע' במאירי כאן שכ' דגם בן הבת הוא כבן הבן. אולם ע' בגליון מהרש"א על השו"ע שם, שכ' בשם המדרש דבנות בנים הרי הם כבנים, אבל בני בנות אינם כבנים. וע' בפתחי תשובה (א') שהביא מהחכם צבי שכ' בפשיטות דקרוב קרוב קודם, דאם אמרי' כן בדיני ממון, ק"ו בתלמוד תורה [וע' בל' השו"ע שם, והוא ל' הרמב"ם, דמשמע דדין ללמד בן בנו הוא בגדר מה שחייב ללמד בן חבירו, אלא דינן להקדים בן בנו לבן חבירו. ויש לע' בזה]. ולגבי בן בן בנו, הש"ך שם הביא מכסף משנה דה"ה בן בן בנו, אבל המקנה כ' דמשמע מלשון הגמ' כאן "עד היכן וכו'", דדוקא עד בן הבן הוא, ולא עד בן בן הבן.

(ח) מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני- ע' במהרש"א שכ' דאף שהיו בהם הרבה שהיו בהר סיני, מ"מ הרי הוא אמר להם כן בסוף מ' שנה, וא"כ לכולם אמר כן, אף הם שלא עמדו בסיני. עוד כ' דאולי הכוונה הוא דהוי כאילו בן הבן עמד בהר סיני.

(ט) ליומי- פרש"י, ימי השבוע, ב' ימים מקרא, ב' ימים משנה, וב' ימים גמרא. והוסיף הנמוקי יוסף בע"ז (י"ט), דבשבת יחזור על כל מה שלמד. והק' תוס', א"כ הדרה קו' הגמ' לדוכתי', מי יודע כמה חיי. ולכן פי' תוס', בכל יום ויום עצמו צריך לשלש יומו לג' חלקים, ועל כן סידר ר' עמרם גאון לומר קודם פסוקי דזמרה מקרא ומשנה וגמ'. ושוב הביא מר"ת דאנו סומכין על מה שאנו לומדין תלמוד בבלי, שבלול מכולם. ובחי' מהרי"ט כ' דלכאו' דברי רש"י פשוטים הם, דבשלמא אם ישלש רק ימי חייו, א"כ שפיר יש להק' דאם ימות בחצי ימיו, נמצא דאין תלמודו

בנים ממש. והוכיח זה מהא דאמרי' לקמן ושנתם, שיהא דברי תורה מחודדים בפין, וזה ע"כ בתלמידים קאי, דבבנים אינו חייב ללמדם אלא מקרא, אע"כ דבתלמידים איירי. ובזה ביאר איך למדים מקרא דושנתם ושלשתם, אף דאינו חייב ללמד בנו אלא מקרא, וע"כ הוא משום דבתלמידים מיירי,

לא בבנים ממש. [אולם עדיין יש להעיר, דאם יש חיוב ללמד משנה וגמ' לתלמידים, א"כ למה אינו חייב ללמד לבנו, תיפוק לי' מדין תלמידים. ובכלל, מהו הגדר של החיוב ללמד תלמידים. וע' בערוך השלחן (יו"ד רמ"ה, ד'), שיש בזה ב' תנאים לחיבו, א', שהוא גדול בתורה (וודאי יש לעי' בגדר של גדול בתורה שהוא חייב ללמד לתלמידים), וב', שרוצים ללמוד, דמשמע דהחיוב הוא ללמד תלמידים שבאים ללמוד ממנו, או עכ"פ שבאים ללמוד בכלל, וא"כ יש עליו חיוב ללמד, אבל בבנו צריך ללמדו אפי' אם אינו גדול בתורה, ואפי' אם אין בנו רוצה ללמוד. גם שמעתי ממור"ר הרה"ג ר' משה בראון שליט"א לדייק מדברי הרמב"ם בהל' ת"ת דס"ל דכל החיוב ללמד תלמידים הוא אם באים ללמוד, אבל אין הרבי מחוייב לחפש תלמידים ללמד].

(ד) ואמר רבא, מקרא זו תורה- ע' בפני יהושע דהק', למה צריך הגמ' להביא מימרא זו כדי להק' על שמואל. ותי' דבלא מימרא דרבא הי' שייך לומר דמה דקתני דאין מלמדו משנה, זהו משום שכבר לימדו כל תנ"ך, ובכה"ג אין צריך ללמדו משנה, אבל כל זמן שלמדו רק תורה, ולא לימדו נ"ך ג"כ, ה"א דשפיר צריך ללמדו משנה [כן משמע מלשוננו, אולם הסברא צ"ע טובא], וע"ע שם מש"כ בזה, וכן ע' בהמקנה מש"כ בזה.

(ה) מקרא זו תורה- פרש"י, ולא נביאים וכתובים. אולם ע' בטור (יו"ד רמ"ה, ו') שכ' דחייב אביו ללמדו כל התורה שבכתב כולה, ודייקים הב"י והב"ח שם דהראשונים חולקים על רש"י, וס"ל דאף חייב ללמדו נ"ך. ומה שאמר רבא מקרא זו תורה, אין כוונתו לאפוקי נ"ך, אלא לאפוקי מהא דדרש"י דמקרא זו פיסוק טעמים, וכוונתו לומר שאין חיוב ללמד בנו פיסוק טעמים, רק התורה גופי'. וכבר צווח הב"ח על מנהגינו, שאין מלמדין לבנינו נ"ך, וסומכים על רש"י, והלא רש"י דעת יחיד הוא, ואיך מקילין כוותי'. וכ' הש"ך (שם, ד') דמנהג ישראל תורה הוא, דכיון שאנו סומכים על מה שאנו לומדים תלמוד בבלי, שבלול במקרא במשנה ובתלמוד, א"כ כמו שאינו חייב לשלש שנותיו במקרא, כן אינו חייב ללמד עם בנו

מקרא, כיון שלמדו ש"ס [ולכאו' יש לע' בזה, דמה שאנו סומכין ע"ז, זהו רק בענין שאינו חייב לשלש שנותיו, אבל זה אינו

ועי"ז ישוב ורפא לו (וע"ש שהאריך להוכיח בני דורו, דכל זה הי' בזמן הגמ', אבל עכשיו, בעוה"ר אין לו חבירים שעושים כן, אלא אדרבה, מחניפים אותו דכל מה שעושה הוא באמת נכון וטוב, וא"כ שוב אי"ז עצמה עוד להנצל מהיצר, וע"ש עוד בזה).

(ד) **להשיאו אשה מנלן, וכו'-** כ' הר"ן (יב: בדפיו, וכ"כ השלנל"מ) דהא דלא בעי הגמ' איהי (אמו) מנלן דלא מפקדא, היינו משום דכיון דדברי קבלה ניהו, סברא הוא דכי היכי דפטורה מללמד את בנה כיון שאינה חייבת ללמוד עצמה, א"כ כמו שהיא אינה חייבת בפרו ורבו, כן אינה צריכה להשיא בנה.

(טו) **אם אשה ממש, כשם שחייב להשיאו, וכו'-** כ' המהרש"א, ואף דאין הפסוק מיירי באביו אלא לגבי האיש עצמו, מ"מ כיון דהוקש נישואין לאומנות, א"כ יש ללמוד דאצל חיוב האב הדין כן. וע"ע בהמקנה דדן אם האב חייב ללמד אומנות לבתו או לא, וכ' דלכאו' תלוי באיך מפרשים הקרא דראה חיים, וכו', דאם בתורה הוא, הא אינו חייב ללמד בתו תורה, וא"כ אינו חייב ללמדה אומנות. אבל אם הלימוד הוא מהא דצריך להשיאה, כשם שחייב להשיא בתו, כן חייב ללמדה אומנות. אולם סיים דכיון דהכתוב קראו אומנות "חיים", א"כ כשם שהבנים צריכים חיים, כן הבנות [וק"ק לפ"ז למה צריך היקש בכלל, ואולי לריוחא דמלתא].

(טז) **אילימא כל מצותא דמיחייב אבא... נשים חייבות, והתניא וכו'-** ק', תק' מרישא דמתני', דמבואר דנשים פטורות, ואי סיפא מיירי בהכי, קשיא רישא לסיפא. וכ' הריטב"א דהאי פירכא אתמר מקמי אוקימתא דלעיל, ובהדי הדדי הקשו ב' קושיות אלו, אלא כשר' אשי סידר הגמ', פריש כל חדא וחדא בדוכתא.

(יז) **כשהוא אומר תיראו, הרי כאן שנים- ולענין כבוד, כ' השלנל"מ דאתי ממורא במה מציינו** [וק"ק, למה צריך לזה, הרי לא כתי' "איש" בכבוד, וא"כ מהכ"ת שרק הבן חייב ולא הבת, וע"ע].

(יח) **אשה אין סיפק בידה לעשות, מפני שרשות אחרים עליה- פרש"י,** דהאיש סיפק בידו

בידו. אבל אם ישלש כל שבוע, א"כ נמצא דכמעט כל מה שיש לו הוא כבר משולש. גם העיר, דגם לפי תוס' יש להק', האם אדם יודע מתי ביום ימות, ומ"ש משבוע. ולכן פי' דכוונת תוס' באמת לא הי' לפרש מהו "שילוש" דסוגיין, אלא ליישב למה אינו נוהגין לשלש, דלפרש"י זהו באמת ק', אבל לדברי תוס', דמשלשין בכל יום, א"כ שפיר יש לקיים הדין שלוש לפי ר' עמרם, דהיינו דלדבריו עכ"פ יש לו מעט של השלש בכל יום, ואף אם אינם שוים, ור"ת פי' דאנו סומכים על מה שאנו לומדים תלמוד בבלי [ועדיין ק"ק, לפ"ז למה הק' על רש"י דאינו יודע באיזה יום ימות, הרי אין כוונתו לחלוק על פרש"י בהסוגיא, והו"ל להק' רק דלפי דברי רש"י איך אנו מקיימים אותו דין, וע"ע].

(י) **לפיכך נקראו ראשונים סופרים- פרש"י,** מילתא באפי נפשה היא. אולם ע' בתוס' רי"ד שכ' "כלומר, ישליש אדם ימותיו במקרא, שהראשונים מפני שעסקו במקרא, נקראו סופרים".

(יא) **כן בני הנעורים- פרש"י,** תלמידים של אדם הקרויין בניו, כמו שאמר יחזקיהו בני עתה וגו', ואומר הנה אנכי וכו'. יש לע', הא רש"י על התורה (דברים ו', ז') כ' דבניך אלו התלמידים, שנא' בנים אתם לד' אלוקיכם, עוד הביא קרא בני הנביאים אשר בבית אל, וגם הביא קרא דיחזקיהו, וצ"ע שינוי הפסוקים שהביא.

(יב) **ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו- יש לע',** מה ענין זה להמשל דכל זמן שהרטי"י על מכתך אכול מה שהנאתך, וכו', מה יכול לעשות טפי משום שעוסק בתורה. וכ' המהרש"א, "ר"ל שתוכל ליהנות מתענוגי עוה"ז, ואי אתה בא לידי עבירה, כי התורה מגינה לו... אבל כשאין אתם עוסקים בתורה, שהוא העברת הרטי"י מן המכה, א"א שלא יבא לידי עבירה, כענין ולא ע"ה חסיד, וכו'".

(יג) **משכהו לבית המדרש- כ' היערות דבש (חלק ב', עמ' צח: ד"ה וזהו) דמה שלא אמר סתם שילמוד תורה, היינו משום דע"י התורה לא יועיל, אלא אדרבה, יוסיף כעס וגאווה, אלא דוקא משכהו לביהמ"ד, דחביריו יאמרו לו איזה מדות רעות יש לו, ומה רעות עשה,**

לדינא על הש"ך]. ויש לפרש כמש"כ הפורת יוסף, דהחידוש הוא, דלא תימא דכיון כשהיתה נשואה הי' עיקר החיוב על אחי', עכשיו דנתגרשה צריך להיות העיקר חיוב עלי', קמ"ל.

(כב) השהה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום- כ' המקנה דלאו לענין דינא קאמר הכי, דודאי כבוד שמים יותר, כדאמרי' דאם אמר לו אביו שלא להשיב אבידה, וכו', אלא לענין עונש ואזהרה קאמר, וע"ש באריכות.

לעשות מפני שאין מי שמוחה על ידו. ומשמע דבאשה האיש יכול למחות. ובתוס' פי' באו"א קצת, דאשה אינה מצויה אצל אביה אלא בעלה. והיכא דאין הבעל מוחה, או דמצויה אצל אביה, כ' הש"ך (יו"ד ר"מ, י"ט) דחייבת לעשות בכל דבר שאפשר, שאין הבעל מקפיד עליה (ואינה פטורה לגמרי). ובגדר דברי תוס', דמצויה אצל בעלה ולא אצל אביה, כ' בדברות משה (י"ג, ענף ב', ד"ה והר"ן), דאין הביאור דרצונה הוא להיות אצל בעלה, דלא שייך לפוטרה מכבוד אב ואם מפני רצונה, "אלא צ"ל בכוונתם דאף שמדאורייתא ליכא עליה שעבוד מלאכה, מ"מ מדאורייתא היא משועבדת לבעלה שתהי' ברשותו, וצריכה לרשות בעלה שתלך מרשותו לאיזה מקום, ובשביל זה אינה מצויה אצל אביה משום שאין הדרך שהבעל יתן רשות לילך ממנו אלא לזמן מועט ולא לפעמים קרובות".

(יט) מפני רשות אחרים עליה- כ' האילת השחר דנראה דמהאי קרא הוא דילפי' דצריכה לציית לבעלה, דאי ילפי' ממקו"א, א"כ שוב ק', למה הוצרך לומר איש, וגם לא ידוע ריבוי אחר דצריכה לשמוע לבעלה, רק מהכא.

(כ) מפני שרשות אחרים עליה- ע' בהמקנה לקמן (לא : ד"ה ת"ר) שהעיר דבשלמא לענין כבוד, י"ל שיהי' כיבוד אביה סתירה לרשות בעלה, אבל לענין מורא מאי איכא למימר, איך שייך שתהי' צריכה לעבור על מורא אביה כיון שהוא ברשות בעלה. וכ' להוכיח מכאן דאם אביה אומר לה לעשות איזה דבר, אף אם אין לו הנאה ממנו, הוי חסרון במורא אם עוברת על דבריו, וא"כ שפיר שייך סתירה בין מורא אביה ובין רשות בעלה.

(כא) נתגרשה שניהם שוים- לכאו' זה פשוט, וכ' הריטב"א פי', דלא תימא כיון דנפטרה נפטרה, קמ"ל דהדרה לחיובא". ולכאו' זה ק' על הש"ך (יו"ד ר"מ, י"ט) שכ' דאם אין בעלה מקפיד דחייבת בכל דבר שאפשר, א"כ אפי' כשהיתה נשואה היתה חייבת, וא"כ

מהו החידוש עכשיו דחייבת [ואולי י"ל דדין זה של הש"ך גופא נלמד מהא דנתגרשה שניהם שוים, דמסתבר לו דאם היתה פטורה כשהיתה אשת איש, אז כיון דנפטרה נפטרה, וזה דוחק גדול, דלכאו' אין מוכח כלל לומר כן. ומזה לכאו' נראה דהריטב"א חולק